

Betalningsskyldighet för avtalsbrott vid avtalsförhållanden i flera led – analys

Analys

Högsta domstolen 2021-07-20, mål nr [T 4012-20](#) (Länna Marks fordran)

I avtalsförhållanden i flera led – såsom när en beställare av en entreprenad anlitar en entreprenör som i sin tur anlitar underentreprenörer – uppkommer emellanåt skador för beställaren som entreprenören ansvarar för gentemot beställaren men som har orsakats av underentreprenören. Är i en sådan situation entreprenörens rätt till skadestånd från underentreprenören beroende av om den har betalat till beställaren, eller har entreprenören rätt till skadestånd redan på grund av beställarens fordran? Och hur påverkas entreprenörens möjlighet att överlåta en sådan skadeståndsfordran till beställaren eller dennas försäkringsbolag av att dess avtal med underentreprenören innehåller ett förbud mot sådan överlåtelse? Högsta domstolen har behandlat dessa frågor i sitt mål T 4012-20.

BAKGRUND

År 2011 avtalade entreprenören Länna Mark med en bostadsrättsförening om uppförande av en byggnad på föreningens fastighet. Länna Mark anlät Bogi Värme för monteringsarbete avseende avloppsledningar i fastigheten.

Under garantitiden upptäcktes en vattenskada på fastigheten. I målet var det ostridigt att skadan hade orsakats av Bogi Värmes vårdslöshet, att Länna Mark i förhållande till bostadsrättsföreningen ansvarade för skadan och att Bogi Värme i sin tur ansvarade för den skada som kan ha uppstått för Länna Mark.

Länsförsäkringar reglerade skadan som försäkringsgivare till föreningen och framställde ett motsvarande krav mot Länna Mark. Länna Mark överlät sin skadeståndsfordran mot Bogi Värme till Länsförsäkringar som därefter framställde anspråk mot Bogi Värme.

GRUND FÖR KÄROMÅLET

Länsförsäkringar angav i målet ingen annan grund än Länna Marks till Länsförsäkringar överlåtna rätt till skadestånd av Bogi Värme på grund av fel vid utförandet av underentreprenaden. Syftet med det torde ha varit att renodla tvisten så att domslutet inte kunde grundas på andra omständigheter än dem som försäkringsbolaget ville få prövade.

BESTRIDANDEGRUNDER

Bogi Värme motsatte sig kravet och anförde tre alternativa grunder för bestridandet. En var att fordringsöverlåtelsen inte var giltig, eftersom Länna Mark inte hade betalat sin skuld och därför inte hade någon fordran som kunde göras gällande hos Bogi Värme. Övriga grunder var att Länsförsäkringar rätteligen skulle ha riktat kravet mot Länna Mark och att kravet mot Bogi Värme därför avsåg en ren förmögenhetsskada som Bogi Värme inte var skyldigt att ersätta, samt att avtalet mellan Länna Mark och Bogi Värme innehöll ett överlåtelseförbud.

FRÅGAN I MÅLET

Högsta domstolen (HD) har på senare tid tagit för vana att i en särskild punkt ange "Frågan i målet". Det är en god vana. Ibland – såsom i det här målet – riskerar den emellertid att skapa oreda. Frågan angavs nämligen vara om Länsförsäkringar hade rätt att få betalt av Bogi Värme, låt vara med den inskjutna begränsningen "som förvärvare av Länna Marks skadeståndsfordran". Den tänkbara grunden att Länsförsäkringar utan omvägen över Länna Marks skadeståndsanspråk skulle vara berättigad till ersättning motsvarande *bostadsrättsföreningens* skada, vilken försäkringsbolaget hade ersatt, prövades däremot inte.

Såsom fråga i målet angav emellertid HD också "delfrågorna" om Länna Mark hade rätt att kräva ersättning av Bogi Värme på grund av dess avtalsbrott redan innan Länna Mark betalade någon ersättning på grund av sitt avtalsbrott, liksom om anspråket kunde överlåtas utan hinder av förbudet i avtalet mellan Länna Mark och Bogi Värme. De är rimligtvis de "riktiga" frågorna i målet.

Däremot angav HD inte såsom en "fråga i målet" något om Bogi Värme alternativa bestridandegrund att skadan var en ren förmögenhetsskada. Den aktualiserades inte i målet, eftersom HD i p. 17 konstaterade att

anspråket utgjorde en överlåten *kontraktgrundad* fordran. För sådana fyller distinktionen mellan sak-, person- och rena förmögenhetsskador ingen funktion. Kontraktgrundade skadeståndsanspråk är i stället nästan alltid av det slag som i utomobligatoriska förhållanden benämns *rena förmögenhetsskador*.

FRÅGA 1 – HADE LÄNNA MARK RÄTT TILL ERSÄTTNING FRÅN BOGI VÄRME UTAN ATT FÖRST BETALA UT ERSÄTTNING TILL BOSTADSRÄTTSFÖRENINGEN

En avtalsbrytande part ska i princip ersätta den skada som drabbar motparten på grund av avtalsbrottet. I målet var det ostridigt att Bogi Värme hade brutit mot avtalet (och att det hade skett genom vårdslöshet) och därför var skyldigt att ersätta Länna Marks skada. Frågan kan därför preciseras till att avse *när* Länna Marks skada skulle anses uppkomma: Var det redan när Länna Mark i sin tur var *skyldigt* att ersätta bostadsrättsföreningens skada eller först när Länna Mark *faktiskt* betalade ersättningen?

För den senare lösningen talar naturligtvis inte minst att skadan i många fall inte kan fastställas till ett exakt belopp förrän betalning har erlagts. Länna Mark skulle ju av ett eller annat skäl kunna bestrida föreningens anspråk och kanske också ha framgång i en sådan tvist. Och då skulle skadan inte längre finnas (eller snarare aldrig ha funnits). En sådan tvist skulle också kunna förlikas, med följderna att skadan – Länna Marks skada – i slutändan bara blev en del av vad den ursprungligen var. Några sådana problem fanns emellertid inte i målet. Som framgår av domens p. 16 var parterna överens om skadans storlek.

För den förra lösningen talar emellertid att redan föreningens fordringsanspråk mot Länna Mark utgör en skada hos Länna Mark. Som HD konstaterade i domens p. 11 är även osäkra fordringar i och för sig tillgångar, även om osäkerheten i allmänhet är ägnad att påverka värderingen av dem.

Beräkningen av en sådan skadas omfattning innefattar en bedömning av sannolikheten för att det underliggande fordringsanspråket alls existerar – huruvida Länna Mark faktiskt var skadeståndsskyldigt gentemot föreningen – liksom för att full betalning ska behöva erläggas. Den inkluderar således inte minst en eventuell processrisk, men det påverkar inte förekomsten av skada, utan bara dess beräkning.

Enligt Rodhe (Obligationsrätt s. 514, se även s. 571, till vilka hänvisas i domens p. 9) krävs att betalning faktiskt har erlagts: "Skadeståndstalan mot gäldenären bifalles ... endast på det sättet att denne åläggas att betala vad borgenären visar sig hava utgivit till tredje man." Enligt Lindskog (Betalning, avsnitt 4.6.2.1, se hänvisning i domens p. 9) bör däremot rätten till ersättning i regel inte förutsätta att betalning faktiskt erlaggs, utan det bör i stället räcka att fordringsanspråket mot borgenären existerar. Båda uppfattningarna kan inte vara riktiga, åtminstone inte i samma situation. En av dem måste vika för den andra.

HD konstaterade i p. 13 att det inte krävdes att Länna Mark faktiskt hade betalat, utan att det räckte att föreningens anspråk mot Länna Mark förelåg. Som regel, angav HD, måste dock "som en förutsättning uppställas ett krav på konkretion i den meningen att det finns ett anspråk riktat mot [Länna Mark], exempelvis genom att [föreningen] har framställt ett ersättningskrav". Kravet vållar knappast några praktiska problem. Det är sällan klokt att inleda en rättsprocess på så lösa grunder att man kanske kommer att få ett skadeståndskrav riktat mot sig från en avtalspart i senare led. Ur ett principiellt perspektiv finns däremot skäl att ifrågasätta kravet. Frånvaron av konkretion försvarar onekligen både bedömningen av *sannolikhet* för att en skada alls har uppkommit och *beräkningen* av skadan. Konkretionen är däremot knappast nödvändig för att en skada alls ska kunna ha uppkommit. I praktiken torde emellertid det, som sagt, inte spela någon roll.

Särskilt om beräkning av skada

Däremot vållar nog frågan om beräkningen av en skadas omfattning en del problem. Det finns alltid en större eller mindre risk att en skada inte ersätts fullt ut. I relationen till bostadsrättsföreningen hade således Länna Mark åtskilliga möjligheter – såväl materiella som processuella – att helt eller delvis undgå att ersätta hela skadan. Det ska rimligtvis påverka bedömningen av hur omfattande *Länna Marks skada* är. Antag således att Länna Marks möjlighet att undgå skadeståndsskyldighet var tioprocentig. Det bör påverka bedömningen av Länna Marks skada, så att den bara anses uppgå till 90 procent av föreningens krav: Nio gånger av tio ska Länna Mark utge full ersättning, medan det den tionde gången helt undgår ersättningskyldighet. Eller full ersättning ska utges åtta gånger av tio, medan halv ersättning ska utgå två gånger av tio.

Det finns ett enkelt sätt att undvika sådana komplikationer. Det är att *agera* i enlighet med Rodhes – i och för sig numera felaktiga – uppfattning att rätten till ersättning förutsätter att betalning i det tidigare ledet har skett: Betala först. Kräv därefter ersättning från underentreprenören. Ett alternativ är naturligtvis att hantera båda relationerna i en gemensam process, så att beställarens fordran döms ut samtidigt som underentreprenörens skuld bestäms. I båda fallen begränsas avsevärt de här behandlade beräkningsproblemen.

FRÅGA 2 – VERKAN AV ETT ÖVERLÅTELSEFÖRBUD

Det är vanligt att avtal innehåller överlåtelseförbud. Sådana förbud kan utformas på olika sätt. Vanligast är att båda parter förbjuds att överlåta antingen *avtalet* eller sina *rättigheter och skyldigheter* enligt avtalet. Det förekommer naturligtvis också att förbudet bara träffar en av parterna, medan överlåtelser från den andra parten inte berörs.

Ett sådant avtalsvillkor saknar all betydelse för en parts *skyldigheter*. Det följer redan av dispositiv rätt att sådana inte får överlåtas utan borgenärens (motpartens) samtycke. Att den dispositiva regeln upprepas i

parters avtal tillför därför ingenting. Enligt dispositiv rätt skulle således skyldigheterna ligga kvar hos den överlåtande gäldenären. Borgenärens rättsställning skulle däremot vid en överlåtelse möjligen förbättras genom att förvärvaren åtog sig ett motsvarande ansvar i form av ett slags borgen för den ursprungliga gäldenärens åtaganden. En sådan förbättring skulle emellertid vara beroende av utformningen och tolkningen av överlåtelseavtalet.

Enligt dispositiv rätt får däremot *rättigheter* som huvudregel överlätas fritt. Av [27 §](#) lagen om skuldebrev följer att en sådan överlåtelse aldrig kan försämra gäldenärens rättsställning, eftersom den har rätt att rikta samma invändningar mot den förvärvande nya borgenären som den hade rätt att rikta mot den överlåtande borgenären, se domens p. 12 och p. 19. Ett avtalsvillkor som förbjuder överlåtelser av rättigheter är därför avsett att inskränka den underliggande dispositiva rättigheten.

Ett brott mot ett sådant förbud får emellertid sällan några egentliga effekter. En borgenär som i strid mot ett avtalat överlåtelseförbud överläter en rättighet torde i och för sig regelmässigt bli skadeståndsskyldig gentemot gäldenären. I allmänhet lider emellertid gäldenären knappast någon skada på grund av att den ska prestera till någon annan än sin ursprungliga motpart: Efter att ha presterat till Länsförsäkringar skulle Bogi Värme ha exakt samma rättsställning som det skulle ha haft om det – i en situation där Läna Mark inte hade överlåtit sin fordran – hade presterat till Läna Mark. Överlåtelsen försatte således inte Bogi Värme i en sämre situation än vad som skulle ha varit fallet utan överlåtelsen. I alla normala situationer finns därför ingen påföljd för ett brott mot ett avtalat överlåtelseförbud. Avtalade överlåtelseförbud är således i allmänhet i praktiken helt verkninglösa. Annat än i undantagsfall är de snarare ordningsföreskrifter – ”så här vill vi ha det” – än villkor med juridisk betydelse.

I målet var emellertid inte frågan vad som gäller mellan de ursprungliga parterna (Läna Mark och Bogi Värme) utan mellan en av dem (Bogi Värme) och förvärvaren av den andras rätt (Länsförsäkringar). I princip, angav HD, binder ett sådant villkor inte en förvärvare av en fordran.

Från en sådan principiell utgångspunkt angav emellertid HD – med hänvisning till [NJA 2015 s. 1040](#) (De enstegstättade fasaderna II) p. 10–16 – att undantag inte är uteslutna när det finns ett befogat intresse för gäldenären att infria sitt åtagande endast mot den ursprungliga borgenären. Bogi Värme hade inte visat att något sådant intresse fanns, se domens p. 22. Trots överlåtelseförbudet hade därför Länsförsäkringar rätt till betalning av den överlåtna fordran.

SLUTSATSER

Från domen kan åtminstone två slutsatser dras. Ingen av dem är särskilt överraskande, men de innebär ändå att rättsläget är klarare än vad det var tidigare. Den första är att en skada som i en avtalskedja uppkommer för en leverantör genom att dess beställare framställer anspråk gentemot den ger leverantören ett motsvarande anspråk gentemot en underleverantör oberoende av om leverantören har reglerat det ursprungliga anspråket. Den andra är att ett överlåtelseförbud i ett avtal i allmänhet inte påverkar en förvärvares av en från avtalet härrörande fordran rätt gentemot avtalets gäldenär.

[Jon Kihlman](#)

Advokat, jur.dr

OM DOKUMENTET

Senast uppdaterad

2021-08-27

Utgivare

JP Infonet

[Jon Kihlman](#)
Advokat,
jur.dr

Författad av